

Μεγαλώνω μαθαίνοντας!

Οι στόχοι του προγράμματος

Η ανάγκη ύπαρξης εκπαιδευτικών προγραμμάτων για άτομα που βρίσκονται κοντά στο στάδιο της συνταξιοδότησης ή και μετά από αυτό έχει διαπιστωθεί εδώ και αρκετές δεκαετίες σε πολλές χώρες στον κόσμο. Ο σκοπός μιας εκπαιδευτικής διαδικασίας που θα απευθύνεται σε αυτά τα άτομα είναι να προσφέρει λύσεις στο ζήτημα του πώς να καταφέρουν να «γεράσουν επιτυχημένα» μέσα από την υιοθέτηση ενός θετικού, υγιεινού και δραστήριου τρόπου ζωής. Η εκπαίδευση μπορεί να συνεισφέρει σε αυτή την κατεύθυνση ενισχύοντας την προσπάθεια για σωματική και πνευματική υγεία καθώς και την προσωπική ικανοποίηση. Όπως έχει δείξει ένα πλήθος παραδειγμάτων διεθνώς,¹ όταν ικανοποιούνται οι εκπαιδευτικές ανάγκες των ηλικιωμένων, επέρχονται ευεργετικά αποτελέσματα τόσο για τους ίδιους (κατακόρυφη άνοδος των δεικτών ψυχικής και σωματικής υγείας) όσο και για τον ανθρώπινο περίγυρό τους δεδομένης της βελτίωσης της κατάστασης των ηλικιωμένων. Σε αυτούς τους άξονες κινήθηκε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα για άτομα τρίτης ηλικίας που πραγματοποίησε η Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΕΕΕΕ) με την ευγενική χορηγία της Παπαστράτος Α.Ε.

Το καινοτόμο αυτό εκπαιδευτικό πρόγραμμα σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε για να δώσει σε άτομα τρίτης ηλικίας που ζουν σε λιγότερο προνομιούχες περιοχές την ευκαιρία να συμμετάσχουν σε εκπαιδευτικές διαδικασίες με στόχο την αυτοπραγμάτωση, την κάλυψη κενών από εκπαιδευτικές διαδικασίες του παρελθόντος, την προσωπική τους ανάπτυξη και έκφραση. Ακόμα, για να τους δώσει τη δυνατότητα να ασχοληθούν με δραστηριότητες που πάντα επιθυμούσαν, αλλά δεν είχαν κατορθώσει να πραγματοποιήσουν.

Οι συμμετέχοντες

Η ομάδα-στόχος του προγράμματος ήταν άτομα τρίτης ηλικίας άνω των 60 ετών, άνδρες και γυναίκες που κατοικούν σε περιοχές του Θριάσιου Πεδίου, οι οποίες βρίσκονται κοντά στην έδρα της εταιρίας “ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ Α.Ε.” (Ασπρόπυργο, Ελευσίνα και Μάνδρα- Ειδυλλία). Χαρακτηρίζονται από χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (οι περισσότεροι είναι απόφοιτοι Δημοτικού στην καλύτερη περίπτωση) και από χαμηλό εισόδημα (η ανεργία είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Δήμοι αυτοί και επηρεάζει την οικονομική κατάσταση των ηλικιωμένων). Στο πρόγραμμα συμμετείχαν συνολικά 150 μέλη των ΚΑΠΗ αυτών των Δήμων.

Έρευνα αναγκών

Το Νοέμβριο 2011 ο Πρόεδρος της ΕΕΕΕ και Επιστημονικός Υπεύθυνος του προγράμματος κ. Α. Κόκκος, επισκέφτηκε τους Αντιδημάρχους των τριών Δήμων οι οποίοι ενημερώθηκαν αναλυτικά για το περιεχόμενο του προγράμματος και για τη χορηγία της εταιρίας ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΟΣ και συμφώνησαν να συνεργαστούν με την ΕΕΕΕ για την υλοποίηση του Προγράμματος.

Στη συνέχεια, η Επιστημονική Ομάδα της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων (ΕΕΕΕ), αποτελούμενη από τους Μαρία Τερλιξίδου, Τσέλη Λαζαρίδου και Μάνο Παυλάκη επισκέφτηκε τα ΚΑΠΗ που θα συμμετείχαν. Σκοπός των επισκέψεων αυτών ήταν μια πρώτη

¹ Βλ. α) Λαζαρίδου, Τ. (2010) *Η Εκπαίδευση στην Τρίτη Ηλικία*, Αθήνα: Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων. β) Purdie, N. (2003) The learning needs of adults, *Educational Gerontology*, 29:2, 129-149.

γνωριμία με τους ηλικιωμένους και η ενημέρωσή τους για το πρόγραμμα. Στις συναντήσεις αυτές επιχειρήθηκε εξ αρχής η δημιουργία θετικού κλίματος επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των ηλικιωμένων και των μελών της Ομάδας της ΕΕΕΕ. Στη συνέχεια η Ομάδα προχώρησε σε μια πρώτη, επιτόπια, διάγνωση των εκπαιδευτικών επιθυμιών και αναγκών των μελών των ΚΑΠΗ. Ως ερευνητική τεχνική αξιοποιήθηκε η ομαδική συνέντευξη.

Η συνολική εντύπωση της Επιστημονικής Ομάδας της ΕΕΕΕ από την πρώτη αυτή επαφή με τους υποψήφιους συμμετέχοντες ήταν θετική. Οι ηλικιωμένοι εξέφρασαν την ανάγκη να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις προκειμένου να αντεπεξέλθουν στις απαιτήσεις της καθημερινής ζωής, αλλά και για προσωπική ευχαρίστηση. Υποδέχθηκαν με φιλική διάθεση και με ενδιαφέρον τα μέλη της ομάδας εργασίας της ΕΕΕΕ και τις προτάσεις που άκουσαν, μερικοί μάλιστα επεσήμαναν ότι είναι σημαντικό γι' αυτούς να ξέρουν ότι κάποιος σκέφτονται και αυτούς και έδωσαν ενδείξεις ειλικρινούς επιθυμίας συμμετοχής.

Με βάση τις προτιμήσεις αυτές, οι εκπαιδευτικές ενότητες που διαμορφώθηκαν είναι οι εξής:

- Δημιουργική έκφραση- Χειροτεχνία
- Αγωγή Υγείας
- Κίνηση και Ευεξία
- Εξοικείωση με τις Νέες Τεχνολογίες
- Ανθρώπινες Σχέσεις και Επικοινωνία

Εκπαίδευση εκπαιδευτών

Στη συνέχεια, έγινε η ανεύρεση και επιλογή των κατάλληλων εκπαιδευτών για κάθε ενότητα. Η Επιστημονική Ομάδα απευθύνθηκε σε μέλη της ΕΕΕΕ, καθώς και στους Κοινωνικούς Λειτουργούς των ΚΑΠΗ, οι οποίοι σύστησαν συνεργάτες που είχαν εργαστεί παλαιότερα στα ΚΑΠΗ και ήταν γνώριμοι στους ηλικιωμένους. Οι υποψήφιοι κατέθεσαν βιογραφικά, τα οποία εξετάστηκαν και στη συνέχεια έγιναν συνεντεύξεις, προκειμένου να διαπιστωθεί η καταλληλότητα των εκπαιδευτών, καθώς και η εμπειρία τους σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων. Σημειώνεται ότι προτιμήθηκαν εκπαιδευτές από την περιοχή των Δήμων στους οποίους πραγματοποιήθηκε το πρόγραμμα. Μετά την επιλογή των εκπαιδευτών διαμορφώθηκε το πρόγραμμα για την εκπαίδευσή τους, συνολικής διάρκειας 25 ωρών, το οποίο περιελάμβανε δια ζώσης εκπαίδευση, μελέτη εκπαιδευτικού υλικού, εκπόνηση γραπτής εργασίας και αξιολόγηση.

Το πρώτο στάδιο πραγματοποιήθηκε στις 21 Ιανουαρίου 2012 στην αίθουσα Κοινωνικής Υπηρεσίας του Δήμου Ελευσίνας, και περιελάμβανε τα θέματα: *Αρχές Εκπαίδευσης Ενηλίκων στην Τρίτη ηλικία, Εκπαιδευτικές Τεχνικές, Δυναμική της Ομάδας και Επικοινωνία, Σχεδιασμός Διδακτικής Ενότητας*. Υπεύθυνη για την εκπαίδευση των εκπαιδευτών ήταν η κα Μαρία Τερλιζίδου. Στους εκπαιδευτές δόθηκε εκπαιδευτικό υλικό 95 σελίδων, με θεωρία και ασκήσεις για τα παραπάνω θέματα. Επίσης δόθηκε και το βιβλίο «Εκπαίδευση στην Τρίτη Ηλικία», της Τσέλη Λαζαρίδου, έκδοση της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων, στο οποίο παρουσιάζονται θεωρίες για την αναγκαιότητα και το σκοπό της εκπαίδευσης των ηλικιωμένων, καθώς και πρακτικές εφαρμογές. Επίσης δόθηκε η ταινία "Tokyo Story" του Yasujiro Ozu.

Υλοποίηση του Προγράμματος

Ακολούθησε η φάση υλοποίησης του προγράμματος. Πραγματοποιήθηκαν τα μαθήματα διάρκειας 20-25 ωρών συνολικά το καθένα, που διεξάγονταν μία-δύο φορές την εβδομάδα στους χώρους των ΚΑΠΗ μετά από συνεννόηση με τους Δήμους, αλλά και σε άλλους χώρους που διατέθηκαν (λ.χ. Πυρουνάκειο). Αναλυτικά τα μαθήματα ανά θεματική ενότητα είχαν ως εξής:

1. Εξοικείωση με τις Νέες Τεχνολογίες (ΚΑΠΗ: Α' Ελευσίνας, Β' Ελευσίνας. Εκπαιδευτής: Μάνος Παυλάκης)

Συμμετείχαν συνολικά 34 εκπαιδευόμενοι. Ξεκίνησε στις 13 Φεβρουαρίου και ολοκληρώθηκε στις 30 Απριλίου 2012. Στόχος αυτής της ενότητας ήταν η εξοικείωση των εκπαιδευομένων με τη χρήση υπολογιστή, με τη λήψη και αποστολή ηλεκτρονικών μηνυμάτων και με την πλοήγηση στο διαδίκτυο. Ακόμα δόθηκαν συμβουλές για αγορά υπολογιστή (φορητό ή προσωπικό, εκτυπωτών κλπ). Οι εκπαιδευόμενοι έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον και θέληση για μάθηση και

δήλωσαν πολύ ευχαριστημένοι, τόσο από το περιεχόμενο των μαθημάτων, όσο και από τον εκπαιδευτή τους. Χαρακτηριστικές γνώμες από τις συνεντεύξεις αξιολόγησης: «*Μας δείχνει πολύ αναλυτικά τι πρέπει να κάνουμε, μας αρέσει πάρα πολύ*», «*Έχει πολλή υπομονή μαζί μας*». Ακόμα πιο χαρακτηριστικό όμως είναι ένα ηλεκτρονικό μήνυμα που ήρθε στη διεύθυνσή μας στην ΕΕΕΕ το οποίο έλεγε: «*Θέλω να ευχαριστήσω για την δυνατότητα που μας δώσατε να έρθουμε σε επαφή με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και με την βοήθεια του κυρίου Παυλάκη να μάθω τόσα πράγματα. Είμαι ειλικρινά πολύ ευχαριστημένη που κατάφερα να μάθω, όσα έμαθα. Έχω πολύ δρόμο ακόμα μπροστά μου, και μακάρι να μου δοθεί κι άλλη ευκαιρία*».

2. Δημιουργική έκφραση- Χειροτεχνία (ΚΑΠΗ: Β' Ελευσίνας, Α' Ασπροπύργου, Εκπαιδύτρια: Εύα Χειλαδάκη)

Στόχος ήταν η καλλιέργεια δεξιοτήτων και ικανοτήτων για ανεξάρτητη καλλιτεχνική δημιουργία αλλά και ψυχαγωγία. Η εκπαιδύτρια θεώρησε ότι υπήρξε καλό κλίμα μεταξύ των εκπαιδευομένων. Σε κάθε εκπαιδευτική συνάντηση οι συμμετέχουσες δημιουργούσαν μικρές χειροτεχνίες, μαθαίνοντας μια καινούρια τεχνική, την οποία εξασκούσαν και στο σπίτι. Οι χειροτεχνίες που ολοκληρώνονταν στο σπίτι, αξιολογούνταν στην επόμενη συνάντηση και δινόταν παράλληλα ανατροφοδότηση από την εκπαιδύτρια. Οι εκπαιδευόμενες δήλωσαν πολύ ευχαριστημένες από την πορεία του μαθήματος αλλά και από την εκπαιδύτρια. Το πρόγραμμα, στο οποίο συμμετείχαν 18 εκπαιδευόμενες από την Ελευσίνα και 14 από τον Ασπρόπυργο, ξεκίνησε στις 10 Φεβρουαρίου και ολοκληρώθηκε στις 18 Μαΐου.

3. Κίνηση και Ευεξία (ΚΑΠΗ: Α' Ελευσίνας, Μάνδρας- Ειδυλλίας (Εκπαιδύτριες: Βούλα Μαρούγκα, Αντωνία Μαρινοπούλου, Γεωργία Μιχαλοπούλου.)

Στόχος του προγράμματος ήταν η κίνηση του σώματος αλλά και η ανάδειξη ενός πιο υγιεινού τρόπου ζωής. Περιλάμβανε ασκήσεις μυϊκής ενδυνάμωσης, γενικής φυσικής κατάστασης, αποκατάστασης χρόνιων μυοσκελετικών παθήσεων, καθώς και ρεφλεξολογίας.

Οι εκπαιδευόμενες ήταν πολύ ευχαριστημένες από το περιεχόμενο του προγράμματος και από την προσέγγιση των εκπαιδευτριών. Δήλωσαν στις συνεντεύξεις αξιολόγησης μεταξύ άλλων: «*Είναι εξαιρετικές οι εκπαιδύτριες! Μακάρι να μην τελείωνε*», «*Είχα σπάσει το χέρι μου, δεν μπορούσα να το κουνήσω και τώρα με τη γυμναστική, μπορώ!*».

Το πρόγραμμα ξεκίνησε στις 13 Φεβρουαρίου και ολοκληρώθηκε στις 7 Μαΐου. Συμμετείχαν 12 άτομα από το Α' ΚΑΠΗ Ελευσίνας και 14 από τη Συνοικία Παπακώστα, του Δήμου Μάνδρας-Ειδυλλίας.

4. Αγωγή Υγείας – Διατροφή (ΚΑΠΗ: Β' Ασπροπύργου Εκπαιδύτρια: Μαίρη Καγιαβή)

Στο πρόγραμμα συμμετείχαν συνολικά 24 εκπαιδευόμενοι. Ξεκίνησε στις 10 Φεβρουαρίου και ολοκληρώθηκε στις 6 Απριλίου. Στόχος του προγράμματος ήταν να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις σε θέματα υγείας που τους απασχολούσαν και παράλληλα να τους δοθούν συμβουλές σε πρακτικό επίπεδο για το πώς να υιοθετήσουν μία πιο υγιεινή στάση ζωής, με έμφαση κυρίως στην πρόληψη μέσω της διατροφής και καλών καθημερινών συνηθειών. Συζητήθηκαν θέματα όπως άνοια- Αλτσχάιμερ, καρδιοπάθεια, ζάχαρο. Το κλίμα μεταξύ των εκπαιδευομένων ήταν εξαιρετικό και έδειξαν μεγάλη θέληση για μάθηση. Σε κάθε εκπαιδευτική συνάντηση συμμετείχαν ενεργητικά στο θέμα συζήτησης. Χρησιμοποιήθηκαν ενεργητικές εκπαιδευτικές τεχνικές, όπως συζήτηση, ερωτήσεις – απαντήσεις και εργασία σε ομάδα, για την εξασφάλιση της μέγιστης δυνατής συμμετοχής των εκπαιδευομένων.

Οι εκπαιδευόμενοι στις συνεντεύξεις αξιολόγησης δήλωσαν πολύ ικανοποιημένοι από το περιεχόμενο και την πορεία του μαθήματος, αλλά και από την εκπαιδύτρια. Για παράδειγμα: «*Μαθαίνουμε πολύ χρήσιμα πράγματα για την υγεία μας*», «*Η εκπαιδύτρια μας τα εξηγεί πολύ ωραία!*».

Το αποτέλεσμα των συναντήσεων ήταν πραγματικά οφθαλμοφανές. Για παράδειγμα, από τη στιγμή που η εκπαιδύτρια αναφέρθηκε στην αναγκαιότητα της κατανάλωσης νερού, όλοι οι εκπαιδευόμενοι άρχισαν να πίνουν τουλάχιστον τρία ποτήρια νερό σε κάθε συνάντηση.

5. Ανθρώπινες σχέσεις και Επικοινωνία (ΚΑΠΗ: Β' Ασπροπύργου, Α' Μάνδρας Εκπαιδύτρια: Δώρα Καππαλή)

Το πρόγραμμα ξεκίνησε στις 14 Φεβρουαρίου και ολοκληρώθηκε στις 3 Απριλίου. Συμμετείχαν 18 άτομα από το Δήμο Ασπροπύργου και 16 από το Δήμο Μάνδρας. Στόχος ήταν η βελτίωση της επικοινωνίας και του σχετίζεσθαι στο οικογενειακό πλαίσιο. Συζητήθηκαν μεταξύ άλλων θέματα όπως οι ψυχικές, κοινωνικές και άλλες ανάγκες παιδιών και εφήβων, η ανάπτυξη δεξιοτήτων για την πρόληψη αλλά και την αντιμετώπιση δύσκολων συμπεριφορών, οι τρόποι επικοινωνίας, τα όρια στις σχέσεις. Απώτερος σκοπός αυτού του κύκλου ήταν να βοηθηθούν οι συμμετέχοντες να γίνουν πιο αποτελεσματικοί στους καθημερινούς τους ρόλους και να βελτιώσουν τις σχέσεις τους.

Όλοι οι εκπαιδευόμενοι δήλωσαν ευχαριστημένοι από την έκβαση του προγράμματος, το περιεχόμενό του και τις εκπαιδευτικές προσεγγίσεις της εκπαιδευτριάς. Τους άρεσαν ιδιαίτερα οι συμμετοχικές τεχνικές διδασκαλίας, όπως παιχνίδια ρόλων, μελέτες περίπτωσης κλπ. Εκτός από το ότι μυήθηκαν σε βασικούς τρόπους ανθρώπινης επικοινωνίας, χάρηκαν πολύ την ίδια την εκπαιδευτική διαδικασία: *«Διασκεδάζουμε πάρα πολύ! Πολύ μας αρέσει!», «Μαθαίνω να επικοινωνώ με το εγγόνι μου, είναι πολύ σημαντικό για μένα.»*

Το πιο σημαντικό όμως ήταν η -μικρή έστω- αλλαγή που παρατηρήθηκε στη στάση και στη συμπεριφορά των εκπαιδευομένων μέσα στην οικογένεια. Είπαν χαρακτηριστικά όταν τους ζητήθηκε να εκφραστούν σχετικά με τα οφέλη που αποκόμισαν από το πρόγραμμα:

«Είπα στη νύφη μου να κρατήσω ευχαρίστως το εγγόνι, αλλά τώρα με τους δικούς μου όρους και τα δικά μου όρια».

«Σας ευχαριστώ γιατί με μάθατε να σκέφτομαι. Πολλά γράμματα δεν ξέρω, σχολείο πήγα μέχρι το δημοτικό. Μακάρι να τα ήξερα αυτά όταν μεγάλωνα τα παιδιά μου. Τουλάχιστον θα τα ξέρω για τα εγγόνια μου».

«...Έκανα δουλειές κι ο γιος μου ο μικρός μου είπε χαριτολογώντας 'Η καλή νοικοκυρά είναι δούλα και κυρά'. Στην αρχή χάρηκα, με είπε καλή νοικοκυρά. Μετά όμως το ξανασκέφτηκα... Δε θέλω να είμαι δούλα! Εσείς με βοηθήσατε να βλέπω τα πράγματα λίγο παραπέρα...»

Εμπόδια και θετικά στοιχεία που ανέκυψαν

Τα περισσότερα εμπόδια που παρατηρήθηκαν σχετιζόνταν με το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των συμμετεχόντων. Κάποιοι δεν γνώριζαν ανάγνωση και δεν ήταν σε θέση να διαβάσουν σημειώσεις και παρουσιάσεις, γεγονός που προβλημάτισε την εκπαιδευτριά που πραγματοποίησε την Αγωγή Υγείας. Το θέμα ξεπεράστηκε με τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν. Επίσης, στη θεματική ενότητα της εξοικείωσης με τις Νέες Τεχνολογίες, κάποιοι που δε γνώριζαν αγγλικά δυσκολεύτηκαν με τους λατινικούς χαρακτήρες των πληκτρολογίων. Για αυτό το λόγο δόθηκε στους εκπαιδευόμενους έντυπο με εικονική απεικόνιση του πληκτρολογίου με ελληνικούς και λατινικούς χαρακτήρες, ώστε να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν.

Άλλο εμπόδιο στη μάθηση που αναφέρθηκε σχετιζόταν με τις αρνητικές βιολογικές επιπτώσεις του γήρατος. Στο μάθημα της χειροτεχνίας, για παράδειγμα, στη δημιουργία patchwork κάποιες κυρίες είχαν προβλήματα όρασης και δεν έβλεπαν τη βελόνα. Για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος η εκπαιδευτριά πρότεινε να ασχοληθούν με χάντρες και οι συμμετέχουσες αποδέχτηκαν με ενθουσιασμό. Επίσης, σε κάθε συνάντηση η εκπαιδευτριά έδινε εναλλακτικά διαφορετικής δυσκολίας σχέδια, εξασφαλίζοντας τη μέγιστη συμμετοχή των εκπαιδευομένων.

Στη θεματική ενότητα «Κίνηση και Ευεξία», δυσκολίες από την πλευρά των συμμετεχόντων δεν παρατηρήθηκαν. Η εκπαιδευτριά αναφέρθηκε μόνο στην ακαταλληλότητα του χώρου του Α' ΚΑΠΗ Ελευσίνας, όπου το πάτωμα είναι ιδιαίτερα σκληρό και κρύο. Γι αυτό το λόγο οι συμμετέχουσες έφεραν μαζί τους το προσωπικό τους στρώμα. Προτάθηκε να συνεχιστούν τα μαθήματα σε άλλο χώρο, αλλά οι εκπαιδευόμενες προτίμησαν αυτόν ως πιο βολικό. Στο ΚΑΠΗ της Μάνδρας υπήρχε ειδικός χώρος για γυμναστική, οπότε δεν παρατηρήθηκε κανένα πρόβλημα.

Στο θέμα των ανθρώπινων σχέσεων και επικοινωνίας, αρχικά η ομάδα εκπαιδευομένων ήταν λίγο «κλειστή». Οι συμμετέχοντες δεν ήθελαν να μιλήσουν για το προσωπικά τους προβλήματα, από φόβο μην εκτεθούν. Σημειώνεται, ότι οι τοπικές κοινότητες είναι πολύ μικρές και «Όλοι ξέρουν τα πάντα για τους πάντες». Επίσης το Β' ΚΑΠΗ Ασπροπύργου δεν διέθετε κοινωνικό λειτουργό, κατά συνέπεια δεν είχε γίνει στο παρελθόν κάτι ανάλογο και η ομάδα δεν

είχε εμπειρία συμμετοχής σε τέτοιου είδους εκπαιδευτική παρέμβαση. Για αυτό το λόγο, η εκπαιδευτρια χρησιμοποίησε ενεργητικές εκπαιδευτικές τεχνικές, οι οποίες πολύ γρήγορα καλλιέργησαν ένα κλίμα εμπιστοσύνης στην ομάδα, ώστε οι συμμετέχοντες να μη φοβούνται το ενδεχόμενο της έκθεσης. Η συμμετοχή τελικά στο πρόγραμμα υπήρξε εντυπωσιακή. Σε γενικές γραμμές, υπήρξε μεγάλος ενθουσιασμός για συμμετοχή αλλά και ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις θεματικές ενότητες που επιλέχθηκαν. Εντυπωσιακή ήταν και η επιθυμία σχεδόν όλων των συμμετεχόντων για συνέχιση του προγράμματος.

Βιωσιμότητα του προγράμματος

Το πρόγραμμα θα μπορούσε να συνεχιστεί στο μέλλον με σχετικά μικρό κόστος, καθώς το μεγαλύτερο πλεόν έξοδο θα ήταν μόνο η αμοιβή των εκπαιδευτών. Η ΕΕΕΕ θα μπορούσε ακόμα και εθελοντικά να συμβάλει και να υποστηρίξει οποιαδήποτε προσπάθεια συνέχισής του. Επιπλέον, για την αξιοποίηση του προγράμματος, ο επιστημονικός υπεύθυνος και Πρόεδρος της ΕΕΕΕ, Καθηγητής του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (ΕΑΠ) κ. Αλέξης Κόκκος, προτίθεται να κάνει αναφορά του προγράμματος στο ΕΑΠ ως καλή πρακτική, ώστε το ΕΑΠ που έχει αναλάβει την επιστημονική ευθύνη δημιουργίας των εκπαιδευτικών υλικών που προορίζονται για τα Κέντρα Δια Βίου Μάθησης των Δήμων όλης της χώρας, ως ανάδοχος του Προγράμματος του Υπουργείου Παιδείας «Κέντρα Δια Βίου Μάθησης – Προγράμματα Εθνικής Εμβέλειας & Προγράμματα Τοπικής Εμβέλειας», να παρουσιάσει την εμπειρία του συγκεκριμένου προγράμματος ως καλή πρακτική, την οποία είναι σκόπιμο να ακολουθούν όλοι οι Δήμοι. Το πρόγραμμα αυτό αναμένεται να ξεκινήσει τον Σεπτέμβριο του 2012 με σκοπό την ενίσχυση της συνεργασίας των φορέων διοίκησης και των φορέων παροχής υπηρεσιών δια βίου μάθησης και την παροχή εκπαιδευτικών υπηρεσιών σε ενήλικες όλης της χώρας.

Προβολή του προγράμματος

Για την προβολή του προγράμματος σχετικά άρθρα έχουν δημοσιευτεί σε δύο τοπικές εφημερίδες, στα οποία γίνεται αναφορά στο πρόγραμμα, τους στόχους του και τα αποτελέσματα που είχε. Επίσης έχουν προγραμματιστεί οι εξής ενέργειες:

- Πραγματοποίηση ημερίδας με καλεσμένους από την πολιτική σκηνή, την τοπική αυτοδιοίκηση αλλά και όσους συμμετείχαν στο πρόγραμμα (ηλικιωμένους και εκπαιδευτές).
- Ανάρτηση στο website της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων αποσπασμάτων επιλεγμένων εκπαιδευτικών συναντήσεων, τα οποία θα εμπλουτιστούν με στιγμιότυπα από την προαναφερθείσα ημερίδα.
- Δημοσίευση εκτενούς αφιερώματος στο επόμενο τεύχος του επιστημονικού περιοδικού της Ένωσης.
- Δημιουργία DVD με αποσπάσματα των εκπαιδευτικών συναντήσεων, φωτογραφίες και δηλώσεις των ηλικιωμένων που παρακολούθησαν το πρόγραμμα το οποίο θα διανεμηθεί αναλόγως.
- Αποστολή ενημερωτικών δελτίων σε όλους τους Δήμους της χώρας, αλλά και σε σχετικούς δημόσιους φορείς και ΚΑΠΗ.